

Erdi AKSAKAL

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum-TÜRKİYE
Atatürk University, Faculty of Literature, Department of Sociology, Erzurum- TURKEY

ORCID: 0000-0003-3226-2876

erdiaksakal@atauni.edu.tr

Türk Sağı ve Türk Modernleşmesinin Sosyolojisi

Öz

Modernliği üretememiş, kendi iç dinamikleri ile modern olamamış fakat söz konusu olgunun bir proje olarak anlaşıldığı Türkiye gibi toplumlarda modernliği inşa eden aydınlardır. Batı, geçmişi ve bugünü ile süreklilik hâlinde moderniteyi burjuvazi aracılığıyla inşa ederken bunun Türk toplumunda karşılığı değişme ve devam etme kabiliyet alanı yaratmak isteyen aydınlar olmuştur. Türk modernleşmesi, yüzyıllar boyunca diyar-ı küffar kabul edilene diyar-ı muazzama demek zorunda kalmanın ironik bilincidir. Yani gelenek, geçmiş, süreklilik ve devam etmek refleksi batının biricik metodolojisi olmasına rağmen özellikle Türk sağında defansif bir eylem alanını ve devam etme inancını pekiştiren toplumsal sınıflar değil, bürokratik kesimler olmuştur. Osmanlı-Türk modernleşmesi sağ ve sol kesim bağlamında devlet-toplum ve merkez-çevre ile birleştiğinde iki tür modernleşme anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Birincisi Fransız-laik modernleşmeyi esas alan Atatürk modernleşmesi, ikincisi ise Anglo-sakson modernleşme olan muhafazakâr modernleşmedir. Osmanlı-Türk modernleşmesinde özellikle Cumhuriyet kadrolarının Fransız aydınlanmacılığını esas alan yapısı, Anglo-sakson gelenekle bütünleşen muhafazakârlık düşüncesi arasında gerilim oluşturmaktadır. Ve bu modernleşme anlayışları içerisinde pozitivism önemli bir düşün hareketi olarak okunmalıdır. Çünkü söz konusu kavram, Osmanlıdan Cumhuriyet'e yüzyıllar boyunca dinî bilginin tesis ettiği otoritenin yerine bilimsel hakikatler aracılığıyla milletleşmeyi yerleştirmek niyetiyle esas alınmıştır. Çalışma, Türkiye'nin ana akım modernleşmesinin içinde olan Türk sağını, toplumu dizayn etmek isteyen ideolojileri, model olarak modernleşme çabasında sıkışıp kalmış anlayışı analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aslında amaç, toplumu kuşatan yapının devletin ihtiyacı olan modernleşme ile sınavını, değişim karşısında nesne olmadan tarihin öznesi olmayı çabalayan karmaşık zihniyet ilişkisini açığa çıkarmaktır. Neticede Türk modernleşmesi içinde kurucu bir sistematik ve bilimsel anlayışa ihtiyaç duyan zihniyetin Durkhemci veya Comteçu anlayışa yönelmesi ve komünizme reddiye iradesi burada aranmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Cumhuriyet, Modernleşme, Toplumsal Yapı, Türk Sağı.

The Turkish Right and Sociology of Turkish Modernization

Abstract

Modernity did not produce, but they are not modern intellectuals who build their internal dynamics of modernity in societies such as Turkey said it understood as a project mature. While the West has built modernity in continuity with its past and present through the bourgeoisie, its counterpart in Turkish society has been intellectuals who want to create a space of ability to change and continue. Turkish modernization is the ironic consciousness of having to call what is accepted as the land of the world for centuries. In other words, although tradition, past, continuity and continuity reflexes are the only methodology of the West, it has been bureaucratic segments, not social classes, that reinforced a defensive field of action and the belief to continue, especially in the Turkish right. Turkish modernization, in the context of the right and left, when combined with the state-society and the center-periphery, reveals two types of modernization understanding. The first is Atatürk modernization based on Franco-secular modernization, and the second is conservative modernization, which is Anglo-Saxon modernization. In Turkish modernization, especially the structure of the Republican cadres, which is based on French enlightenment, creates tension between the conservative thought that is integrated with the Anglo-Saxon tradition. And positivism should be read as an important thought movement within these modernization approaches. Because the concept in question has been taken as a basis to place nationalization through scientific truths instead of the authority established by religious knowledge for centuries from the Ottoman to the Republic. The study, which is in Turkey's mainstream modernization of the Turkish right ideology who want to design society aims to analyze the model based approach is

trapped in modernization efforts. In fact, the aim is to reveal the complex mentality relationship that strives to be the subject of history without an object in the face of change, and the modernization and the test of the state that surrounds the society. As a result, the mindset that needs a founding systematic and scientific understanding in Turkish modernization will turn to Durkheimian and Comteist understanding or the will to reject communism should be sought here.

Keywords: Intellectual, Republic, Modernization, Social Structure, Turkish Right.

Giriş

Türkiye’de modernleşme anlayışları, siyasal gelişim ve toplumsal değişimin temelinde hangi katalizörün yattığını sorunsalı üzerine daima tartışma alanı yaratmaktadır. Batı kendi tarihsel köklerinden hareket ederek kendi inşa ettiği bugününde modernleşirken Türk modernleşmesi kendi köklerinden koparak inşa etmediği yabancı bir dünyayı kendi özü gibi sunmak durumunda kalmıştır. Özellikle batıda büyük kırılmaların, toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde Osmanlı hem bu sürece direnmenin hem de bozulan nizamı yeniden tesis etmenin derdine düşmektedir. Bu bağlamda toplum ve devlet arasındaki ilişki çeşitli aktör ve dinamiklerin hızlı değişimine bağlı olarak bunalımlara yol açabilmiştir. Çünkü Türk modernleşmesi Comtevari organisist bir toplum görüşünün hâkimiyeti altında, dayanışma merkezli ahenkli bir toplum tasavvuru merkezinde birleşmektedir (Comte, 2015). Bunun anlamı, bilhassa Cumhuriyet’le birlikte toplumsal bütünleşmenin bir türü olarak modern millet kurgusu Marksist ideolojik tazyik karşısında direnç gösterecek bir yapı üretmek zorunda kalmıştır. Yani modernleşme ile ilgili tüm algı ve adımların müfredatı, bütüncül, ahenkli bir toplum yaratma zorunluluğu hisseden aydın kitlesini oluşturmaktadır. Zira modernleşme ile ilgili önemli olan milletlerin self determinasyon hakkı ile ortaya çıkan milletleşme ya da uluslaşma çabasıdır. Bu bağlamda Sadık Rıfat Paşa’nın mamuriyet, Namık Kemal’in meşveret ve Mustafa Kemal’in muasır medeniyet dediği modernleşme adına konjonktürel bir dalga olarak yayılan millet kalabilme ya da daha sonra uluslaşma inşasının düşünsel yaşama şekillendiği anlaşılmaktadır. Aslında Osmanlı da askerî, eğitim ve ekonomik kalkınma ile ilgili tavır ve atılımlar nizam-ı âlemi tekrar tesis etmek üzerine inşa edilirken Cumhuriyet, ulus devlet ve modernleşme sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun izahı, ulus devlet, vatandaş imgesini yaratırken modernleşme, vatandaş ile toplum arasındaki bağları ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinin hangi ölçülerde kopuş ve süreklilik yaşadığı sorunsalı bir tarafa, imparatorluğun dağılmasını engellemek, modernite öncesi *millet* sisteminin devamlılığını sağlamak, Cumhuriyet’le birlikte ise modern ulus devlet inşası biricik amaçlar halini almıştır. Burada sağ aydın ya da en azından sağ aydının düşün dünyasının temelini oluşturan sistem ve yapı, milleti ve cemiyetin bütünlüğünü merkeze alan bir görüntü içindedir. Bu aşamada Türk sağının müteakabiliyet alanı, ekonomi ve sınıfı önceleyen solun aksine, din, kültür ve tarihi meselelerini uyum ve bütünleşme çerçevesi ile ele almaktır. Toplumsal uyum, bütünleşme ve geleneksel düzenin korunmasına yönelik hassasiyet modern biz duygusunun yaratılmasıyla ilgilidir. Özellikle geleneksel anlayışta egemenlik kaynağının Tanrıdan millete evrilmesi zorunluluğu, aidiyet duygusunun güçlendirilmesi, bizin yaratılması Durkheim tarzı bir kutsallık anlayışına atıfta bulunmaktadır. Çünkü sosyolojik anlamda kutsal kavramı milletin bir araya getirilmesi ve millet ile ilgili tüm değerlerin kutsal kabul edilmesi ile alakalıdır. Neticede Türk modernleşmesi içinde ana akım Türk sağı, gelenekle ilişkisini politikleştirerek, din olgusu çerçevesinde milliyetçilik anlayışları geliştirmiş, milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık halleri üzerinde durmuştur (Gökalp, 2006). Bu aşamada Türk sağının muhtevasını oluşturan, millet fikrini kabullenen, bunun toplumsal muhafaza etmek yöntemi ile gerçekleşmesini isteyen muhafazakâr kesim ile yerli ve milli bir değişim, dönüşümün gelenek ve dinden bağımsız olmayacağını düşünen milliyetçi aydınlardır. Yani uluslaşma süreci ve ulus devlet inşası adına önemli bir veri sunan modernist milliyetçilik bağlamında, hayal edilmiş toplum tasavvurunun yerelin renklerine büründüğünde, din ve millet olmanın aynı anda hayal edilmiş toplumun unsurları olduğu görülmektedir. Netice de Türk

modernleşmesi en başından itibaren devlet politikası olarak bir kadro ve düşünce hareketinden kurgulanmış ve yürütülmüştür. Osmanlının son yıllarında etkili olan Pan-Türkizm, Pan-İslamizm ve Osmanlılık, modernleşme baskısı altında gelişen akımlar olmuştur. Daha sonra Ziya Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” düşüncesi ile yeni kurulan devletin ideoloğu hâline gelmiştir (Gökalp, 1970). Bu bağlamda Cumhuriyet, ulus-devlet inşasında milliyetçiliği millî bir din olarak kurgulamıştır. Bunun anlamı Cumhuriyet’in batıcı ve modernist düşüncesinin ayrıca toplum ve devlet inşa etme maksadının bir yansıması olduğu, Türk sağının ise dine, dile ve geleneğe atıfta bulunan bir siyasal bilinç halinde şekillendiğidir. Türk modernleşmesi ve ulus devlet inşası sürecinde kimi zaman din, sekülerleştirme yolu ile etkisi azaltılan bir unsur, kimi zaman referans alınan bir fenomen olarak kabul edilse de Osmanlı-Türk modernleşmesinin daima merkezinde yer almaktadır. Çünkü Osmanlı, son dönemlerinde yaşanan gelişmeler milliyetçilik ve muhafazakârlık ideolojilerinin eklenmesine neden olmuştur. Asrın milliyetçilik asrı olduğu düşüncesine rağmen milleti belirleyen temel unsurlardan birinin Müslümanlık olduğu düşüncesi belirli bir mensubiyetin şeklini de belirlemektedir. Bunun nedeni Dahrendorf’un belirttiği gibi aydınlanma karşıtı muhafazakârlığın ancak aydınlanmış muhafazakârlık olduğu gerçeği ile doğrudan ilişkilidir. Tüm bu ifadelerin neticesinde Türk sağı Türkiye’nin modernleşme gayreti ve yöntemi içerisinde önemli bir alanı teşkil ediyor diyebiliriz. Bu bağlamda Yusuf Akçura’dan başlamak üzere, Ziya Gökalp, Osman Yüksel Serdengeçti, Nurettin Topçu ve İbrahim Kafesoğlu gibi isimler din olgusu çerçevesinde milliyetçilik eklenmesi ve Türk modernleşmesi adına sistem ve metodoloji belirleme noktasında önemli düşünürler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu isimler ve anlayışlar bir mensubiyet ve aidiyet oluşturmanın çeşitli kuramlarını oluşturarak hem Türk modernleşmesinin hem de Türk sağının muhtevası adına ipuçları sunmaktadır. Çalışma, batılı ve modern anlamda milliyetçilik ve muhafazakârlık ideolojilerini bir araya getiren ve Türk sağ siyasetinde maneviyatçılık, anti-komünizm, millilik gibi yerel ve manevi değerlere bağlılık konseptini oluşturan anlayışların Türk modernleşmesindeki yerini sorgulama, açıklama, analiz etme ve sorunlu alanları tespit etme amacını taşımaktadır. Ayrıca Türk modernleşmesinin iki türü olarak vuku bulan Fransız modernleşmesi ile Anglo-Sakson modernleşmesinin Atatürk modernleşmesi ve muhafazakâr modernleşme ile ilişkisini, sağ/sağcılık ve sol ile mütakabiliyet izahını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Modernliğin Sosyolojisi

On yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da toplumsal, politik, ekonomik değişimin bir ürünü olan modernleşme, sonra diğer Avrupa ülkelerine ve Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkelerine yayılan sürecin adıdır (Eisenstadt, 2014: 11). Bilimsel, kültürel, endüstriyel ve politik devrim modern olma sürecini belirlemektedir (Jeanierre, 2011: 20). Batıya özgü olan modernlik kavramı batı toplumlarının tarihsel durumuna tahsis edilmiştir (Özgiraz, 2003: 43). Hemen şimdi var olan, çağdaş ya da dönemdeş anlamları modernliğin belirli bir yapının tarihsel köklerinden inşa edildiği üzerine atıfta sevk etmektedir. Modernleşme Eisenstadt’ın tanımladığı şekli ile başkaldırı ve değişim sürecidir (2014: 11-14). Bu süreç, büyük insan gruplarının eski toplumsal bağlantılarının aşındığı bir düzlemde yeni toplumsal organizasyon modelini yaratmaktadır. Bu model, aynı zamanda Gemeinschaft’tan Gesellschaft’a geçiş ve dönüşüm şeklinde tezahür etmektedir. Tönnies, bu dönüşümü ussallık üzerinden açıklarken, duygusallık ve kendiliğinden olan ilişkilerin yapaylık ve akılcılık ile yer değiştirdiğini iddia etmektedir (Tönnies, 2005: 203). Cemaatten cemiyete geçiş, aynı zamanda yapısal olarak homojenliğin, enformel normların, tarıma dayalı geleneksel toplum özelliklerinin son bulması anlamını taşır. Bu aşamadan sonra süreci ve dönüşümün yönünü belirleyen, işbölümünün artması, yazılı kuralların ve bürokrasinin yerleşmesi ve bireyselleşme ile sanayileşmenin artmasıdır. Yeni menfaat, ihtiyaç ve arzuların şekil değiştirdiği bu dönem geleneksellikten çıkışı betimleyerek yeni bir dönemin, modernliğin ipuçlarını sunmaktadır. Bu dönem; iç çelişkilerin arttığı, kapitalizmin hâkim bir üretim süreci olduğu yeni toplumsal düzene olanak tanımaktadır. Söz konusu düzen

olgusu, ayrıca Durkheim terminolojisinde kilit bir kavram olarak anlam kazanır (Durkheim, 2006). Sosyoloji ve bilimi kullanarak toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya çalışan Durkheim, dayanışma merkezli ahenkli bir toplum kurgusuna ısrarla vurgu yapmaktadır (Durkheim, 2019). Çünkü onun, düzenin alt üst olduğu yapısal anlamda toplumsal sistemin değişime uğradığı dönem ve sonuçları ile ilgili endişeleri bulunmaktadır. Söz konusu kaygı, uyum, ahenklik ve bütünleşmenin devamlılığını sağlama merkezlidir. Yani toplumların gelişip karmaşıklaştığı, kırsal toplulukların kentsele evrildiği, işbölümünün giderek geliştiği bir yapıda toplumsal dayanışmanın dönüştüğüne ikna olmuştur (Slattery, 2008: 114). Toplumsal dayanışma ve işbölümünün farklılaştığı bu dönüşüm mekanik ve organik tipoloji ile açığa çıkmaktadır. Sanayi toplumların öncesinde var olan yapıyı mekanik, sanayi toplumları ile var olan sistematik durumu ise organik dayanışma bağlamında açıklamaktadır. Netice de mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş geleneksel toplumlardan modernliğe geçiş simgeleri. Çünkü ilk toplum ve dayanışma türü, bireysel benzerliklerin belirleyici olduğu; organik toplum türü ise işbölümünün etken olduğu bir değişimi tahayyül etmektedir. Dolayısıyla modernlik ona göre, mekanik toplumdan organik topluma, benzerliklerin farklılaşmalara ve kolektivizmin bireyciliğe dönüştüğü bir tarihsel ve toplumsal süreçtir (Slattery, 2008: 114). Durkheim, radikal değişimin yaşandığı bu dönüşüm esnasında solidarizme (dayanışmacılığa) önem vermektedir. Yeni, modern toplum için düzen, denge ve uyum elzem kabul edilmektedir. Durkheim sosyolojisinin ve kullandığı metodolojinin, Türkiye gibi Marksist tazyik karşısında düzen ve uyum adına bilimsel alternatif arayan ülkelerde yoğun ilgi görmesinin nedeni burada aranmalıdır (Ünsaldı ve Geçgin, 2014: 123).

Modernleşme ile başlayan köklü sosyal değişimleri, grup oluşumunun dönüşümü ile açıklayan Simmel ise organik kriterlerden rasyonel kriterlere bir değişim yaşandığını düşünür. Zihniyet ve topluluk yapısının modernleşme ile değişime uğradığını iddia ederken rekabet ve çatışmanın artmasını kanıt olarak sunmaktadır. Sosyal, bireysel ve psikolojik alanların yapısal bağlamda farklılaştığı bu dönüşüm, kentleşme, kapitalist ekonomi ve kültürel değişim ile sonuçlanmaktadır (Simmel, 2005: 170). Bu sonuç tam da Marks'ın belirttiği kapitalist modernleşme ile eşdeğer bir anlayışı ortaya çıkarır. Çünkü ona göre modernleşme ile birlikte tüm yerleşmiş ilişkiler, doğurdıkları eski değer yargıları ve görüşlerle birlikte çözümlenip dağılmakta yeni oluşarlarsa daha kemikleşmeden eskimektedir. Kalıcı duran ne varsa buharlaşırken, kutsal diye ne varsa kutsallıktan düşmektedir (Marx and Engels, 2011: 50). Ona göre modernitenin ruhunu kapitalist ekonomik model oluşturmaktadır. Çünkü modern burjuva, feodal toplumun çökmesiyle oluşan bir topluluktur ve sınıf karşıtlığını ortadan kaldırmamıştır. Yeni sınıfların oluştuğu bu yapı, yeni mücadele biçimlerini açığa çıkarmıştır. Bu mücadele biçimi birbirinin karşıtı ve düşmanı diyebileceğimiz burjuvazi ve proletaryayı doğurmuştur. Marx'ın modernlik analizi için sınıf mücadelesi ve yabancılaşma önemli kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü o tüm toplum tarihini sınıf mücadeleleri tarihi olarak görme eğilimi ile ezen ve ezilen olmak suretiyle birbiriyle sürekli karşıtlık ve mücadele içinde olan sınıfların varlığını değerli kabul eder. Modernite toplumların değişimine önemli kanıtlardan biridir. Bu konuda evrimci bir eğilime sahip olan Marx, üretim ilişkilerinden kaynaklanan beş aşamalı toplum tipolojine sahiptir. İlkel, komünal, kapitalist, sosyalist ve komünist toplum düzenleri evrimin şeklini de belirlemektedir. Sonunda işçi sınıfı komünist toplum düzeninin ortaya çıkması için önemli görev üstlenecektir (Cirinlioğlu, 1999: 122).

Klasik sosyolojik tartışmalar modernleşme adına önemli kuram ve metodolojiler ileri sürerken henüz nüve halinde olan modernite fikrinin akıl, birey ve ilerleme kavramları etrafında 18. Yüzyılda şekillendiğini görmemiz mümkün. Bu hususta kasıt, geleneksellikten modernliğe geçiş sürecinin üç kavram ile toplumsalın değişimine tekabül etmesidir. Modernleşme, batıda aklın ve bireyin mutlak üstünlüğü ilkesi doğrultusunda filizlenmeye başladığında kutsallaştırılmış bireyin doğaya hükmetme miti Kant, Bacon, Spinoza gibi isimlerin akılcı felsefelerinin merkezini oluşturur. Toplumsal düzenin tanrı iradesinin değil insan ve aklının iradesinin bir sonucu olduğu

kabulü, evrimsel ve tarihsel insanlığın ilerlemesi gibi bir gerçeklik alanının inşa edilmesine de katkıda bulunur. Bu aşama modernite projesinin kökeni ve dinamiklerinin şekillendiği noktadır. Çünkü modernitenin dayanak noktası, rasyonelite ve buna bağlı olarak bireyciliktir. İnsanın aklını kullanması homo rationalis bağlamında doğayı ve kaderi akılla algılamasıyla ve hükmetmesiyle sonuçlanmaktadır (Çiğdem, 2004: 55). Doğal olanın birey olduğu kabulü, rasyonel bireyin mütakabiliyet alanı yaratmasına neden olurken, toplumun bireyler tarafından kurgulanmış yapay gerçeklikler olduğu analizi de bilimsel ve tarihsel bir sonuç olarak ortaya çıkar. Yani Thomas Hobbes ve John Lock'un sosyal sözleşme doktrinleri bu bağlamda süreklilik ve anlam kazanmaktadır. Doğal olarak akıl, bireyciliğe, bireycilik ise sınırlarını bildiği rasyonel birey kimliğe ile toplum sözleşmelerine ulaşmaktadır. Söz konusu aklın üstünlüğü ilkesi, rasyonel birey olgusu ve tarihsel sürecin tanrı iradesi dışında bir insanlık ilerlemesi ön kabulü, batıya has fikir hareketlerinin oluşumuna da imkân tanımaktadır. Fransız devriminin yol açtığı alt üst oluşlar neticesinde genel entelektüel havanın ve görece egemen ideolojik noktanın düzen ilkesine dönüşmesinin mantığı burada aranmalıdır. Düzen ilkesi, entelektüel havanın muhafazakârlık gibi bir ideolojiye yaklaşmasını sağlarken asıl önemli olanın düzen içinde ilerleme olduğu kaçınılmaz olmaktadır. Türkiye gibi modernleşme çabası içinde olan ülkelerin bir değişim olacaksa da düzen içinde olmalıdır düsturu ve gayretinin anlamı da tam olarak burasıdır. Ya da bireyciliğin liberalizm ve radikalizm gibi fikir hareketlerine dönüşmesi tam anlamıyla tarihsel bir sürekliliğin sonucudur. Netice de tanrı iradesi yerine insan aklının geçtiği modernite dinamikleri, tanrısal olan ilerleme ve tarih anlayışını insanlığın ilerlemesi haline getirerek tarih ve toplum hakkında yeni fikir hareketlerinin oluşmasına neden olmuştur.

Artık tanrının iradesi olan insanın doğumu, yaşaması ve sonunda ölmesi şeklinde tezahür eden ilerleme insanlığın doğayı dönüştürme miti şekline bürünerek ilerleme ve tarih anlayışı hakkında radikal bir değişime neden olmaktadır. Sonuç olarak batı modernitenin dinamikleri ve kökenlerini oluşturan felsefe ve sosyolojiden beslenerek çeşitli ideolojilerin ortaya çıkmasına tanıklık etmiştir. Liberalizm, sosyalizm, milliyetçilik ve (temelini dinin oluşturduğu düzen) muhafazakârlık bu sürecin ürünleridir. Modernleşme ile ilgili kuramcılarının analizleri ve beslendikleri atmosfer ile müfredat dikkate alındığında iki tür modernite anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Fransız aydınlanmasından etkilenen Fransız modernleşmesi, ikincisi ise Alman romantizmi ve muhafazakârlıktan etkilenen Anglo-sakson modernlik anlayışıdır. Fransız inkılabının milli değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan yeni bir ulus ve devlet düsturu Osmanlıdan sonra kurulan Cumhuriyet ile geçerlilik kazanmaktadır. Çünkü ilk modernlik anlayışı, ulus-devlete bağlı vatandaş, cumhuriyet vurgusu gibi niteliklere haizdir. Anglo-sakson modernite anlayışında ise devlete bağlı vatandaş algısının dışında, belirli bir aile ya da dinsel cemaate bağlı gönüllü birliktelik esas ve muhteva kabul edilmektedir. İlk anlayışta modernlik devletin denetimi altındadır, ikincisinde ise sivil toplum ve dinsel örgütlerin özneliği muktedir kabul edilmektedir. Bu bağlamda Fransız tarzı modernleşme, Türk modernite anlayışı içerisinde Mustafa Reşit Paşa'dan Atatürk'e kadar bir ekolü betimlerken, muhafazakâr modernleşme Ahrar Fırkası'ndan Demokrat Parti ve sonrasında onun çizgisinde devam eden tarihsel ve siyasal oluşumu açıklamaktadır.

Türk Batılılaşması Adına Bir Analiz

Türk modernleşmesi, Osmanlı'da devlet eliyle on sekizinci yüzyıldan itibaren başlatılan yenileşme hareketlerinin adıdır. Çünkü batının aksine toplumsal ve kültürel destek ve temelden yoksun olan çabalar, devletin idari ve yönetimini güçlendirmek niyetiyle oluşmaktadır. Batıda büyük dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkan muhafazakârlık, liberalizm, sosyalizm, ulusçuluk gibi ideolojiler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde gerekli toplumsal zeminden yoksun oldukları için farklı kimlikler ile ortaya çıkmıştır (Ünsaldı ve Geçgin, 2014: 225). Bunlar genel anlamda, Milliyetçilik, dayanışmacılık (solidarizm), halkçılık ve Türkçülük şeklinde tezahür etmektedir.

Çünkü modernleşmek, batı medeniyetinin oluşturduğu değer ve felsefenin, aktarılması; batı dışı toplumların ise bu aktarım sürecinde kültür ve dünya görüşlerini dönüştürme sürecidir (Demir ve Acer, 1991: 71). Bir anlamda yerelin renklerine bürünmesidir. Özellikle Osmanlı modernleşme çabasının anahtar kavramlarından birisidir dönüşmek. Askerî anlamda batının gerisinde kalan Osmanlı'nın kutsal devlet anlayışının bir karşılığı olarak devleti kurtarmak adına dönüşmesidir. Osmanlı modernleşmesini Cumhuriyet modernleşmesinden bu aşamada ayıran en önemli özellik, modernleşme hedefinin devletin modernleşmesi ile sınırlı olmasıdır. Cumhuriyet'te birçok kurum gibi toplumsal akımların kökenini Osmanlı modernleşme sürecinde bulmak mümkündür (Karaca, 2015: 87). Devlet merkezli gelişen ve kısmi reform politikası olarak süregelen bir modernlik anlayışıdır. Bu bağlamda devletin bekasını önceleyen bir anlayışla bürokratlar, Batı karşısında giderek artan askeri yenilgiler ve derinleşen krizin aşılmasına yönelik bir çaba harcamış ve geçmişte örneği olmayan bir şekilde Avrupa ile yeni temas kanalları oluşturmaya çalışmışlardır (Subaşı, 2014: 281). Batı da büyük kırılmaların yaşandığı süreçte Osmanlı hem bu sürece direnmenin hem de bozulan düzenini yeniden tesis etmenin gayreti içerisinde olmuştur. Batının aydınlanması ile birlikte modern ve kapitalist çağa aktarmış olduğu ilerleme, akılcılık ve bireycilik kavramları Osmanlı düşün hayatında karşılık bulsa da bu batıdaki gibi toplumsal zemin, ekonomik ve sosyal temelden yoksundur. Osmanlı için önemli olan siyasi ve idari mekanizmanın işlemesidir. İdarenin ve devletin güçlenmesi, kutsal devlet ve nizam-ı âlem savunucusu kutsallık kurumunun yeniden tesis ve inşası ile alakalıdır. Çünkü Osmanlı'nın gerilemeye başlaması yüzeysel şekilde batının askeri üstünlüğü gösterilerek izaha çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra devlet iktidarını elinde bulunduranlar tımar sisteminin bozulması ve devlet otoritesinin zayıflamasından doğan eşraf ve ayan gibi güçleri tehdit unsuru olarak görmektedir (İnalçık, 2006: 23). Bu bağlamda problemler alanların çözümüne ilişkin en önemli adım merkezi yönetimin güçlendirilmesidir. Yöntem ise devlet nizamını eski gücüne kavuşturmak ve batının askeri üstünlüğüne çözüm arayışı bulmaktır. Bu doğrultuda en ciddi reformlar III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde gerçekleşmiştir. Ancak bu çabalar modernleşme adına bir başlangıç kabul edilse de karmaşık ve çok yönlü sorunlar adına oldukça yüzeyseldir. Bu bağlamda Türk modernleşmesinin ilk sancılı dönemi, Tanzimat'a denk gelmektedir. Çünkü Tanzimat, merkez ve çevre arasındaki uçurumu giderek belirginleştirdiği için toplumsal ve siyasal ikicilik daha görünür hale gelmiştir. Ve bu aşamada modernleşme iç dinamiklerin oluşturduğu bir sonuçtan oldukça uzak ve iradi bir tercihten farklı muhteva içermektedir. Özellikle Tanzimat'la girilen, I. ve II. Meşrutiyet ile devam eden Osmanlı modernleşmesi; düzenleyici ve denetleyici tavrını, kitleleri batının bilim ve fenni ile aydınlatıp dönüştürmek isteyen Jön Türk Osmanlı aydını ile devam ettirerek cumhuriyetçi seçkin aydınına kadar sürdürmüştür. Bu bağlamda Osmanlı sivil-asker bürokratik kesim ile batılı eğitimden geçmiş aydınlara hâkim olan devlet eksenli bürokratik stil yönetimi bağdaşmakta ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel süreçte modernleşmenin egemenliğini tek elde ve merkezde toplayan, bu doğrultuda devlet yapısını oluşturmaya çalışan anlayış örtüşmektedir. Yani devlet bekasına dayanan Osmanlı idari felsefesi ile jakoben tavra sahip Türk modernleşmesi epistemik bir kopuştan oldukça uzaktır (Çaylak ve Çelik, 2008: 61).

Bir modernlik projesi olarak Tanzimat, aynı zamanda iç ve dış tehditlere karşı devlet mekanizmasını güçlendirerek, gayrimüslimlere yönelik eşitleyici reformları yürürlüğe sokmak istemiştir. Bunun neticesinde dönem, millet esasına dayalı farklılıkları ortadan kaldırarak milliyetçi eğilimleri yatıştırmak niyetindedir (Söğütü, 2008: 38). Ancak oldukça yüzeysel ve sistematik bir dönüşüm programından uzak olan bu atılım, birtakım itiraz ve rahatsızlıkların doğmasına engel olamamıştır. Özellikle millet-i hakimiye olan Müslümanların söz konusu niteliklerinin ellerinden alınma hamlesi, Müslümanlardan imtiyazlı durumlarını alarak, din farkı gözetmeksizin bir Osmanlı vatandaşlığı kimliği oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak özellikle Tanzimat ile başlayan batılı tarzda modernleşme hamleleri, devlet gücünü modern metotlarla yetiştirilen bir ordu ile destekleme ve ekonomik kalkınmayı da hedefleri arasına almayı amaçlamıştır (Berkes, 1978: 69).

Ortaylı'ya göre bu durum, Tanzimat Dönemi devlet adamlarını otoriter devlet adamları haline getirmiş ve otokratik bir modernleşme yoluna sevk etmiştir (Ortaylı, 1983: 14). Karpat ise bu süreci, yönetici sınıfın bilinçli olarak kendi toplumsal konumunu pekiştirerek kendisini modernleşmenin yegâne mimarı kılacak bir modernleşme teorisi geliştirmesi şeklinde analiz etmektedir (2002: 20). Tüm bu izahların neticesi yine Osmanlı ve batı modernleşmesinin karşıtlık içerisinde olduğudur. Doğal olarak ve yeniden batı modernleşmesi, varlığını sivil ve özerk bir sınıf olan burjuvazi aracılığıyla gerçekleştirmesine karşın Osmanlı modernleşmesi, şehirli ekonomik ilişkileri olmayan ve politize olmuş aydınların çabalarının ürünü ve projesidir (Aktar, 1993: 31). Söz konusu aydınlar modernleşmeyi bir medeniyet projesi olarak değerlendirmede için köklü ve radikal bir değişimden taraf olmamıştır. Burası, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinin arasındaki farkın belirginleştiği aşamadır. Devletin modernleşmesi ile sınırlı olan imparatorluğun modernleşmesi, Türkçülük ideolojisinin hissedildiği döneme kadar devlet merkezli ve kısmi bir proje olarak gelişmektedir. Bu aynı zamanda Osmanlıcılıktan Türkçülüğe giden tarihsel sürecin modernleşme serüvenidir (Berkes, 1975).

Aynı zamanda meşveret, mamuriyet söylemlerinden muasır medeniyete giden serüven, mili bir kimlik, yurttaş sadakati, seküler alan gibi birçok ilkeyi içinde barındırmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesi tam olarak bu aşamada topyekûn bir değişim hamlesine dönüşmektedir. Öyle ki söz konusu modernleşme çabaları, kul yerine vatandaş, tebaa yerine milleti, nizam-ı âlemin evreni yerine vatani konumlandırmayı ve milli bir kimlikten mütevellit genel bir anlayış ile aidiyeti barındırmak niyetindedir. Bu anlayış ve felsefenin adı milletleşme, modernleşirken millet olma ya da millet olurken modernleşerek bunu gerçekleştirmedir. Temelini Türkçülüğten alan romantik ve kültürcü anlayış tam olarak Osmanlıcılıktan ve ümmetçilikten milletçiliğe doğru siyasal daralmanın bir ifadesidir. Rakip ideolojiler olarak kabul edilen İslamcılık ve Türkçülük aynı konsensüsü ve kitleyi farklı kimlikler ile tanımlamaya girişmektedir. Birisi için milleti millet yapan unsur din iken diğeri için dini de barındıran kültür ve etnisitedir. Ancak her ikisi içinde modernleşirken gerçekleşen bilinç kaybı sebebiyle muhafaza edilmesi gereken değerler bulunmaktadır. Fransız Devrimi ve Aydınlanma felsefesi, egemenliğin kaynağını tanrıdan alıp ulusa dayandıran bir anlayış geliştirdiğinde millete bağlılık önemli bir direnç ve gerilim noktası oluşturmuştur. Bu aşamada pozitivist ilerlemecilikten etkilenen Cumhuriyet modernleşmesi, Comte'un tarihsel şemasında pozitivist aşamaya bir an önce ulaşmak amacındadır. Aynı zamanda ulus-devletin kuruluş sürecinde toplumun kendisini bir toplumsal bütünlük olarak algılaması Durkheim ve Comte'un etkisiyle oluşan ulusal mefkurecilik anlayışına imkân vermiştir (Durakbaşı, 2008: 100). Netice de Fransız ekolünden beslenen ve Comte, Durkheim gibi sosyologların kuram ve anlayışlarını dikkate alan ve pozitivist bir yöntem olarak kullanan modernleşme anlayışına tanıklık edebiliriz. Burada özellikle pozitivism, düzen fikrine siyasal içerik kazandırması bakımından ayrıca dini bilgilerin yüzyıllar boyunca tesis ettiği otorite yerine bilimsel hakikatler yoluyla milletleşmeyi kaçınılmaz kıldığından dolayı cumhuriyet modernleşmesinin epistemik kaynağıdır (İrem, 2008: 23). Son derece muğlak bir kavram olmasına rağmen modern bilimi temel alan, bilim dışı inançları ise insanlığın ilerlemesini engelleyen birer yapı olarak değerlendirmektedir (Karaca, 2008: 6). Modernleşmeyi iki tür olarak sunan tarihsel süreç ve analiz imkânı, Fransız ve Anglo-sakson modernlik anlayışlarına yorum kabiliyeti geliştirmemizi sağlamaktadır. Netice de Fransız-laik modernleşmenin temsilcileri olarak, Mustafa Reşit Paşa, İttihat ve Terakki, Atatürk gibi isim ve ekoller, muhafazakâr modernleşmenin ise Ahrar Fırkası, Prens Sabahattin, Terakkiperver Fırkası, Demokrat ve Adalet Partisi gibi savunucuları bulunmaktadır (Akpolat, 2008: 121).

Politik Temsil Meselesi; Sağ/Sağcılık ve Türk Modernleşmesi

Modern siyasal konjonktürde sağ-sol şemasının Fransız Devriminin Kurucu Meclisindeki oturma düzenine dayandığını söyleyen Bora; radikal devrimcilerin solda, eski rejimi savunanların ise sağda oturdukları ile ilgili bilgi vermektedir (2012: 12). Aynı şekilde Fransız Devrimine

öykünen bir tasnifin I. Büyük Millet Meclisinde yine aynı mantık çerçevesinde en sağda İslamcı muhafazakârların, sağda, mutedil muhafazakârların ve solda demokratların bulunduğu bir görüntüyü temsil ettiği ile ilgili karşılaştırma yapılmaktadır. Toplumsal ve siyasal düzenin her döneminde sağ-sol bahsi aynı seviyede ve tartışma düzeninde ilerlememiş olsa da sağ ve solun düşün temelleri, en azından fikirsel nüveleri aşırı batılılaşma ve modernleşme gayretlerine yönelik, muhafazakâr bir bakış açısıyla şekillenmiştir. Buna müteakib, Türk sağcılığı, sol karşıtlığı temelinde ve reaksiyoner bir söylem halinde biçimlenmiştir. Sol karşıtlığının manası temelde anti-komünizmdir ve komünizm Türkiye adına önemli bir tehdit unsuru şeklinde cereyan etmektedir. Türkiye'de sağ ve sağcılık, milliyetçilik ve muhafazakârlık fikir akımlarının, Türk ve İslam düşüncesinin bir anlamda politik temsili olarak vuku bulmaktadır. Özellikle bu iki fikir hareketi ve ideoloji, toplumsal yapıyı belirlemekten, bir taraftan ortak çözümlere diğer taraftan da genel ve yaygın çatışmalara kaynaklık etmeye yönelik bir karakter ortaya koymuştur (Vergin, 2000: 13). Batı muhafazakârlığının modernite karşısında billurlaşma durumuna benzer biçimde Kemalist modernleşmenin pozitivist epistemoloji ve metodolojiyi esas alması, Osmanlıdan kopuşu simgeleyen radikal modernleşme düşüncesine imkân verirken, düşün hayatında Türk muhafazakârlığının anlam ve muhteva kazanmasına da fırsat tanımıştır (İrem, 1997: 52).

Özellikle sağ ideolojik dinamikler çerçevesinde bakıldığında muhafazakârlığın siyasi tarih ve yapı içerisinde önemi fark edilmelidir. Bu aşamada batı dışı modernleşme örneği olarak Türk modernleşmesinde özellikle Cumhuriyet kadrolarının Fransız aydınlanmacılığını esas alan yapısı, Anglo-sakson gelenekle bütünleşen muhafazakârlık düşüncesi arasında gerilim oluşturmaktadır (Kuran, 1997: 190). Tanzimat ile başlayan modernleşme projesi; Türkçülük, İslamcılık ve batıcılık gibi fikir hareketleri ile biçimlenirken, geleneksel değerlerin bir arada yürütülmesi dönüştürme amacının gerçekleşmemesine neden olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise iki farklı düşünce biçiminin düşün ve siyasal dünyaya yer edindiği görülmektedir. Birincisi geçmiş reddeden ve değişimi temel alan pozitivist toplumsal proje, diğeri ise batının dayatmacı pozitivist düşüncesine karşı konumlanan ve tarihsel-geleneksel verileri titizlikle işlemeye çalışan projedir. Türk toplum yapısı içerisinde devlet-toplum ve Şerif Mardin'in (1985: 169) ifade ettiği şekli ile merkez-çevre keskinleşmesi bağlamında değerlendirme, iki farklı projenin adını ve yapısını ortaya çıkarmaktadır.

Türk sağı ve Türk modernleşmesi açısından değerli kabul edilen iki farklı anlayış ve düşünce yapısı, Fransız-laik modernleşmeyi esas alan Atatürk modernleşmesi ve Anglo-sakson modernleşme olarak muhafazakâr modernleşmedir. Bilhassa erken Cumhuriyet dönemi muhafazakâr düşün dünyası, Anglo-sakson biçimine uygun nitelikler taşımaktadır. Bu nedenle Pozitivistlerin, Atatürk ilke ve inkılâpları çerçevesinde çizilen toplumsal projeyi, Aydınlanmanın kendisi olarak sunmaları karşısında, muhafazakâr düşünürler Anglo-Sakson değerlere başvurarak, onu tarih ve gelenekle kültürel bağlantısını bulmaya ve toplumsal meşruiyetini sağlamaya çalışmışlardır (Akkaş, 2001: 6). Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi muhafazakâr aydınların düşünce dünyasının nitelikleri, hem Türkiye'de sağ ve sol siyasi yapıyı hem de Türk modernleşmesinin eğilimlerini anlamak açısından değerlidir. Bu doğrultuda Türk modernleşmesinin Fransız modernleşme bağlamında siyasal temsilcileri, Mustafa Reşit Paşa, İttihat ve Terakki, Atatürk ve CHP'dir. Muhafazakâr modernleşmenin temsilcileri ise Ahrar Fırkası, Prens Sabahattin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Serbest Fıkra, Demokrat Parti, Adalet Partisi ve devamıdır (Akpolat, 2008: 121). Tüm bu ilişkilendirme ve birbirini tamamlayan projeler dikkatle incelendiğinde Türk sağının özgünlüğünü oluşturan üç farklı ideolojinin kompleks yapısı dikkate değerdir. Milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık, Türk sağının üç hâlini teşkil etmektedir ve Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin tarihsel bakiyesi olarak okunmalıdır. Bu doğrultuda muhafazakâr milliyetçilik ise Türk sağının merkezinde konumlanmaktadır. Nazım İrem'in, Kemalist modernliğin, özellikle sosyal ve siyasal alanda 'ilimci Batı' modeline dayanan bir hareket olarak ilerlemesine tepki olarak 1930'lu yılların başında doğan felsefi-siyasal bir hareket

olarak tasvir ettiği ve Cumhuriyetçi muhafazakârlık olarak adlandırdığı bu yaklaşım Kemalizmin radikal Batılılaşma hamlesine karşılık tedrici bir modernleşmeden yana bir duruş sergilemiştir. Ona göre Türk muhafazakârlığı, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun ‘ananeci’ ve ‘kültürcü’, Peyami Safa’nın ‘muhafazakâr’, Ahmet Ağaoğlu’nun ‘Türkçü’ ve ‘liberal’, Hilmi Ziya Ülken’in ‘ahlâkçı’ ve Mustafa Şekip Tunç’un ‘Bergson’cu’ felsefi anlayışlarının çakışma noktalarında varlık bulmuştur (Ülken, 2019; Safa, 1963; Baltacıoğlu, 1973). Aynı zamanda 1940’lı yılların ortalarından sonra Türk modernleşmesi üzerinde de belirleyici bir konuma gelmiş, Türk modernleşmesi bu yıllardan itibaren “sağ modernizmin siyasal yürütücülerinin ‘muhafazakâr modernlik’ tahayyülüne uygun olarak ilerletilmiştir (Serçe, 2019: 100). Bu çerçevede geleneğin kolayca icat edilmediği, toplumların kültürel geçmişi silinmeyeceği için modernliğin ülkeler için kendi toplumsal şartlarına bağlı olarak değişeceği fikri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda esas olan, toplumun kendiliğinden organik değişim olanaklarını sezen ve değişimin taşıyıcısı olan güçleri serbest bırakan bir modernleşme politikasıdır (Berkes, 1993; Küçükömer, 2006; Karaca, 2011: 52).

Sonuç

Türk modernleşme serüveni, neticeleri itibarı ile Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Osmanlıdan Cumhuriyet’e modernleşme ve toplumsal yapı açısından çeşitli kırılma ve kopuşlar yaşansa da birtakım alan, amaç ve idrak noktasında süreklilik esastır. Cumhuriyet’te, Osmanlıda olduğu gibi devletin bekasının kaygı niteliği taşımasına rağmen devlet bekasının meşruluk zeminini sağlayan değerler alanının farklılaşması söz konusudur. Bir tarafta dinî, geleneksel diğer tarafta laik, modern değerler meşruluk temelini oluşturmaktadır. Doğal olarak Türk modernleşmesi bağlamında pozitivist, radikal dönüşümü savunanların karşısında anti-komünizm kadar anti-pozitivizm tutumu ile var olan Türk sağının mevcudiyetini algılamak gerekir. Bu bağlamda muhafazakâr modernleşme ile pozitivist metodu esas alan modernlik anlayışı karşı karşıya gelmektedir. Modernleşmeci bir içerikle serüvenine başlayan Türk muhafazakârlığı, özellikle Cumhuriyet’le birlikte hem Kemalizm’e eklemlenmeye çalışırken hem de onu birtakım batılılaşma gayreti noktasında kontrol altına almaya çaba göstermiştir. Bir anlamda kontrollü bir modernleşme projesini savunup tarihsel sürekliliği önemli saymıştır. Aslında bunun Türk modernleşme dinamikleri için izahı, radikal modernleşme yaklaşımının yol açacağı hasarlar noktasında endişe duyarak gelenekçi, muhafazakâr eğilimi öne sürmektir. Bilhassa aydınlanma döneminin merkezi öğelerinden biri olan ilerleme anlayışı, farklı muhtevalar barındırması bakımından farklı modernlik gayretleri ve projeleri içinde tartışılır bir alana sahip olmaktadır. Tam batılılaşma ya da tam ilerleme kavramlarının yanı sıra düzen içinde ilerleme gibi anlayışlar modernlik tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Bu bağlamda Cumhuriyet’i kuran iradenin ilerlemeyi epistemik ‘kopuşla’ mümkün sayan radikal modernizminin yerine ‘devamı’ esas alan gelenekçi değişme, düzen içinde ilerleme anlayışı karşıt değil belki ama karşı duruş olarak ortaya çıkmaktadır. Bu karşı duruşun bir başka anlamı ve manası, Kemalist projenin, pozitivist düşünce tarafından Aydınlanmanın kendisi olarak tanımlanması nedeniyle muhafazakârların medeniyet-kültür ayrımını ısrarla vurgulaması şeklinde cereyan etmektedir. Kültür ile medeniyet farkı millete has olmak ve milletlerarası müşterek olmak nitelikleri çerçevesinde bir muhteva farkıdır. Netice de Türk modernleşmesi, toplumu dönüştürmeyi amaçlayan pozitivist metot yanlısı bir kadro ile paternalist, geleneksel değerleri savunan, hem değişimi isteyen ancak tam bir kopuşa itiraz eden gelenekçi düşünce ile muhteva kazanmaktadır. Türk muhafazakarlığının tedrici modernleşme taraftarları ile pozitivist metodoloji aracılığıyla radikal modernleşme yanlıları arasındaki ilişki hem Türk sağının siyasi yapısını hem de Türk modernleşmesinin genel anlamda dinamiklerini anlamlandırmak açısından önemli sayılmalıdır. Bu ilişki aynı zamanda toplumsal yapıda görünürlük kazanan ikili yapıların farklı terminoloji ve kuramsal yaklaşımlarla okunmasına da imkân tanımaktadır. Ziya Gökalp’in güzidehalk, İdris Küçükömer’in batıcı-laik ve doğucu-İslam, Kemal Karpat’ın yenilikçi-laik ve dinci-

muhafazakâr, Şerif Mardin’in merkez-çevre, Emre Kongar’ın devletçi-seçkinçi, gelenekçi-liberal ayrımları Türk modernleşmesi ve Türk sağ siyaset ve ideolojilerinin sosyal bilimler açısından analizine katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

AKKAŞ, Hüseyin (2001). “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Siyasi Düşünce”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 1-12.

AKPOLAT, Yıldız (2008). “Başka Bir Modernleşme Ya Da Türkiye’de Modernleşmenin Sosyolojisi Üzerine Bir Tartışma”, *Muhafazakâr Düşünce*, 18, 109-124.

AKTAR, Cengiz (1993). *Türkiye’nin Batılılaştırılması*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BALTACIOĞLU, İ. Hakkı (1973). *Atatürk’ün Kişiliği Devrimleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

BERKES, Niyazi (1978). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

BERKES, Niyazi (1975), *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

BERKES, Niyazi (1993). *Atatürk ve Devrimler*, İstanbul, Adam Yayınları.

BORA, Tanıl (2012). *Türk Sağ, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

CİRHİNLİOĞLU, Zafer (1999). *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

ÇAYLAK, Adem ve Adem ÇELİK (2008). “Osmanlı Modernleş(tir)Mesinden Cumhuriyet Modernleş(tir)Mesine Geçiş: Tarihsel/Teorik Bir Okuma”, *Muhafazakâr Düşünce*, 18, 55-70.

COMTE, Auguste (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*, çev. E. Ataçay, Ankara: Bilge Su Yayıncılık.

ÇİĞDEM, Ahmet (2004). *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, İstanbul: İletişim Yayınları

DEMİR, Ömer ve Mustafa ACAR (1991). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları.

DURAKBAŞA, Ayşe (2008). “Türkiye’de Sosyolojinin Kuruluşu ve Comte-Durkheim Geleneği”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek : Yeni Bir Kavrayışa Doğru Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Haz. Tanıl Bora, Semih Sökmen, İ. Kaya Şahin, ss. 98-116, İstanbul: Metis Yayınları.

DURKHEİM, Émile (2019). *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*, İzmir: Cem Yayınları.

DURKHEİM, Émile (2006). *Toplumsal İşbölümü*, İzmir: Cem Yayınları.

EİSENSTADT, Shmuel N. (2014). *Modernleşme, Başkaldırı ve Değişim* çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğubatu Yayınları.

GÖKALP, Ziya (1970). *Türkçülüğün Esasları*, Haz. M. Kaplan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

GÖKALP, Ziya (2006). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

İNALCIK, Halil (2006). “Tanzimat Nedir?” *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu ve Halil İnalcık, Ankara: Phoenix Yayınları.

İREM, Nazım (2008). “Cumhuriyet Modernleşmesinin Sınırları ve Bir Sınır Dili Olarak Muhafazakâr Modernite”, *Muhafazakâr Düşünce*, 18, 11-32.

İREM, Nazım (1997). *Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökleri*, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 74, 52-101.

JEANNIERRE, Abel (2011). *Modernite Nedir?*, ed. Mehmet İstanbul, İstanbul: Say Yayınları.

KARACA, Nuray (2008). *Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

KARACA, Nuray (2011). “Bir Cumhuriyet Aydını: Mehmet İzzet”, Halil İnalçık Armağanı II Tarih Araştırmaları içinde, ed. Taşkın Takış, ss. 299-343, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

KARACA, Nuray (2015). *Türkiye’de Sosyoloji*, Erzurum: Fenomen Yayınları.

KARPAT, Kemal (2002). *Osmanlı Modernleşmesi*, Ankara: İmge Yayınları.

KURAN,ERCÜMENT (1997). *Türk Çağdaşlaşması*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KÜÇÜKÖMER, İdris (2006). *Batılışma: Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

MARDİN, Şerif (1985). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.

MARX, Karl ve Friedrich ENGELS (2011). *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Yılmaz Onay, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

ORTAYLI, İlber (1983). *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, İstanbul: Hil Yayınları.

ÖZKİRAZ, Ahmet (2003). *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*, Konya: Çizgi Kitabevi.

SAFA, Peyami (1963). *Doğu-Batı Sentezi*, İstanbul: Yağmur Yayınları.

SERÇE, Uğur (2019). Türkiye’de Muhafazakâr Modernleşme Anlayışı ve Mümtaz Turhan. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SİMMELE, George (2005). *Metropol ve Zibinsel Yaşam. Şehir ve Cemiyet*, der. Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık.

SLATTERY, Martin (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Ü. Tatlıcan-G.Demiriz, Bursa: Sentez Yayıncılık.

SÖĞÜTLÜ, İlyas (2008). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Modernleşme: Kırılmalar ve Süreklilikler, *Muhafazakâr Düşünce*, 18, 33-54.

SUBAŞI, Nejdet (2014). “Cumhuriyet’ten Günümüze Dinsel Modernleşme ve Dini Yapıların Değişimi”, *Türkiye’de Toplumsal Değişim*. ed. Lütfi Sunar, Ankara: Nobel Yayıncılık.

TÖNNIES, Ferdinand (2005). *Gemeinschaft ve Gesellschaft. Şehir ve Cemiyet*, çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayıncılık.

ÜLKEN H. Ziya (2019). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

ÜNSALDI, Levent ve Ercan GEÇGİN (2014). *Sosyoloji Tarihi Dünya’da ve Türkiye’de*, Ankara: Heretik Yayıncılık.

VERGİN, Nur (2000). *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.